

УДК 808.26–22

*А. В. Солахаў***АЎТАРСКІЯ (АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ) СКЛАДАНА-НУЛЬСУФІКСАЛЬНЫЯ НАЗОЎНІКІ
Ў МОВЕ БЕЛАРУСКАЙ ПАЗЭІІ 2-ой ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ****Уводзіны**

Утварэнне аўтарскіх неалагізмаў у мове беларускай пазэіі – натуральная і заканамерная з’ява. Яны дапамагаюць аўтарам перадаць найтанчэйшыя адценні паэтычнай думкі, з’яўляюцца надзейным сродкам стварэння непаўторных мастацкіх вобразаў. У розных аспектах аўтарскія неалагізмы ўжо прыцягвалі ўвагу даследчыкаў [1], [2], [3], [4].

Важнае месца ў сістэме аказіянальнай лексікі ў мове беларускай пазэіі другой паловы ХХ ст. займаюць аўтарскія кампазіты, сярод якіх параўнальна высокаяк прадуктыўнасцю характарызуюцца складана-нульсуфіксальныя назоўнікі. Аднак да апошняга часу яны не былі яшчэ прадметам спецыяльнага даследавання, калі не ўлічваць фрагментарных заўваг асобных аўтараў [5, 128]. У артыкуле на багатым фактычным матэрыяле разглядаюцца словаўтваральныя і семантычныя асаблівасці гэтых аўтарскіх дэрыватаў.

У беларускай літаратурнай мове сярод складана-нульсуфіксальных назоўнікаў структурна вылучаюцца дзве групы – з апорным кампанентам асновай дзеяслова і з апорным кампанентам асновай назоўніка. Асноўным словаўтваральным сродкам пры іх утварэнні з’яўляецца інтэрфікс, нулявы суфікс і адзіны націск [6, 137]. У беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гг. ХХ ст., паводле даследавання М. Шабовіча, адзначаецца 19 аўтарскіх дэрыватаў з апорным дзеяслоўным кампанентам [7, 35–38].

Асноўная частка

У беларускім паэтычным маўленні 2-ой паловы ХХ ст. выкарыстоўваюцца аўтарскія ўтварэнні абедзвюх груп – з апорным дзеяслоўным і назоўнікавым кампанентамі. Паводле словаўтваральных асаблівасцяў і значэння кампазіты з апорным дзеяслоўным кампанентам уяўляюць разгалінаваную сістэму. Найбольш прадуктыўную групу сярод іх складаюць неадусаўлёныя назоўнікі-аказіяналізмы,

якія называюць з'явы, дзеянні і канкрэтныя прадметы, што характарызуюцца дзеяннем, абазначаным апорным кампанентам і канкрэтызаваным першай асновай – назоўніка, у т. л. субстантываванага прыметніка, у адзінкавых выпадках займенніка і дзеяслова. Апорнымі кампанентамі з'яўляюцца асновы дзеясловаў *-адвод, -бег, -бой, -буд, -вей, -верць, -вір, -воз, -гляд, -гром, -зварот, -лёт, -пад, -сей, -спад, -тай, -уздрыг, -чос, -шчэп*.

Найбольшая колькасць дэрыватаў – дванаццаць – зафіксавана з апорным кампанентам *-вей*. З ім утвораны аказіяналізмы мужчынскага роду з агульным значэннем з'явы *вадавей* (< *веяць вадой*) 'свята на вадзе, купанне'; *віхравей* (< *веяць віхрам*) 'імклівая кругавая паветраная плынь'; *ліставей* (< *веяць лістамі*) 'вечер; ападанне лісця; час ападання лісця'; *санцавей* (< *веяць на сонцы*) 'той, які вее ў час, калі свеціць сонца'; *снегавей* (< *веяць снегам*) 'мяцеліца'; *суравей* (< *веяць суровым*) 'суровая рэчаіснасць'; *цёмравей* (< *веяць цёмрай*) 'цёмра, цемь'; *чарнавей* (< *веяць чорным*) 'пыльная бура': *Кіпелі зноў віры ад спінаў загарэлых, Спраўлялі вадавей дзятва і юнакі*. (В. Гарановіч); *Загрымеў, пакаціўся, віхравей ўздымаючы, гром*. (К. Кірэнка); *Атрасае лістоту без ліку Ліставей з беланогіх бяроз*. (З. Марозаў); *Маладосці сцэжкі замятае Залаціста-сумны ліставей*. (З. Марозаў); *І можна быць пры ліставею надзіва ціхае начы...* (Р. Баравікова); *Гэта ж проста восень адшумела. Ліставеем сэрца апякла*. (Р. Баравікова); *Другім быў чулы салавей, ад смутку бараніў, а сам ззарэў у ліставей на восеньскім аяні*. (Р. Баравікова); *Адишлясцелі, Адишлясцелі Мары, Чаканні, Гады... І ліставей, І ліставей Зацераушылі сляды*. (М. Башлакоў); *Лісце падае. Ліставей У палон узяў наваколле*. (А. Салтук); *Аднойчы ў пошум ліставею Загрэш на некалькі хвілін...* (М. Дукса); *Ссівелы дуб у ліставей зноў Нам шле лісты з далёкіх тых вякоў...* (М. Башлакоў); *Над пустымі шляхамі Закружыў ліставей*. (М. Башлакоў); *Лістапад у нашым садзе, Лістапад і ліставей. Вечер лісце зноў кружыць, Загадаю ветру: «Вей!»* (Т. Мушынская); *Падам праменьчык – ты не апячыся: Гарачы ён, як вечер-санцавей!* (Е. Лось); *Каб на сіварах не марозна было, Каб збілася з ног снегавею конніца, пакінула Цяпло Акуліна Андрэяўна – Вогнепаклонніца...* (Р. Барадулін); *На пуцінах суравею Расстае спадману дым*. (Я. Янішчыц); *Так цёмравей абнімае...* (Д. Бічэль-Загнетава); *За акном цёмравей...* (Д. Бічэль-Загнетава); *Напэўна, вы ловіце Чуйнымі струнамі І сумныя бомы Хатынскіх званоў, І шал чарнавею Над светлымі руямі...* (Н. Гілевіч). Высокая частотнасць ужывання слова *ліставей* (11 разоў) сведчыць аб яго імкненні прапісацца ў мове ў якасці паэтычнага слова.

Ад асноў двух дзеясловаў утвораны аказіянальны назоўнік *шугавей* (< *шугаць і веяць*), які абазначае з'яву, што адухаўляецца: *Явар гнецца Пугавішчам. Снег маркотна Сцэлецца. Выпускае на ігрышча Шугавей мяцеліцу*. (М. Бусько).

Адметнай асаблівасцю аказіянальных складана-нульсуфіксальных назоўнікаў са структурным элементам *-вей* з'яўляецца ўтварэнне дэрыватаў жаночага роду, якія называюць з'явы прыроды, у тым ліку адухоўленыя: *веснавей* (< *вясна вее*); *зімавей* (< *зіма вее*); *ліставей* (< *лісты веюць*) 'завяе з лістоў': *І аж шапталася з ветрам сукенка, па хвалях ішла на галаве з вянком, на плячы са збанком, дзе бярозавік смяг, з вачыма затуленымі Веснавей – недаткнёнка-паненка*. (Р. Барадулін); *І па хвалях ішла ці плыла, як плотка, у белым кажусе, у белай хусціне, лёгкая на ўспаміне, Зімавей – крамяная цётка*. (Р. Барадулін); *Чужая птушка просіцца ў наш дом Пад золкай дажджавою ліставейай*. (К. Камейша).

З апорным кампанентам *-пад* адзначаецца восем назоўнікаў з агульным значэннем з'явы – *белапад* (< *белае падае*) 'белізна таго, што падае'; *вершапад* (< *вершы падаюць*) 'творчы ўздэм пры стварэнні вершаў'; *гукапад* (< *гукі падаюць*) 'гармонія гукаў, музыка'; *грушапад* (< *грушы падаюць*) 'падзенне спелых груш'; *заркапад* і *зоркапад* (< *зоркі падаюць*) 'падзенне мноства метэораў, метэорны дождж; зарапад; шчаслівае жыццё'; *светлапад* (< *святло падае*) 'святло ад таго, што падае'; *яблыкапад* (< *яблыкі падаюць*) 'падзенне спелых яблыкаў'; *яснапад* (< *яснае падае*) 'яснасць таго, што падае': *Тут нават снегу чысты белапад Балюча адгукнецца расставаннем...* (Н. Аксёнчык); *Мой нечаканы вершапад Накіталт вясновай завірухі. Сваювольны, шчыры неўпапад Сябры узлі на парукі*. (Г. Говар); *Дапамажы! Расхіні свой чаромхавы сад, гронак духмяных бялюткія сховы, і падары безнадзейнаму свой гукапад, хай наварожыць надзею Бетховен*. (Р. Баравікова); *Груша нас асыпала пладамі. Грушапад – як каліс зарапад*. (Г. Каржанеўская); *Заркапад, За акном заркапад. Зоркі падаюць прама у сад, Дзе цяжкія вісяць налівы*. (М. Башлакоў); *Заркапад. Лістапад. Снегапад*. (М. Башлакоў); *Уся трава у дьяментах-росах, а ў небе цёмна-сінім – зоркапад...* (Е. Лось); *Начынены атрутаю бяды – Травінка, колас, кожны яблык райскі, Бялюткі снег, і дождж вясёлы майскі, І жніўна пот, салёны і руды. І гэты таямнічы зоркапад У часе неабжытым і прасторы...* (З. Марозаў); *Культура жыць заўсёды будзе. З яе здабыткаў могуць людзі стварыць сапраўдны зоркапад*. (І. Хадарэнка);

Снегапад. Светлапад. Маладое штосьці. (Р. Барадулін); *Апад ужо усчаўся жалудовы, Ужо сціхаў паўсюль яблыкапад.* (К. Камейша); *Як неба мядзяна звінела, Як сытаўся зор яснапад, Калі на мяне ты глядзела І песціла сумны пагляд.* (М. Шабовіч).

Па тры дэрываты маюць у сваім складзе апорныя кампаненты *-лёт, -сей, -спад*. З апорным кампанентам *-лёт* ужываюцца аўтарскія назоўнікі са значэннем прадмета – касмічнага лятальнага апарата – *зоркалёт* (< *ляцець да зорак*), *касмалёт* (< *ляцець у космас*); *светлалёт* (< *светлае ляціць*): *Вось таму і хлопчык Янка Зоркалёт майструе.* (К. Кірэнка); *У пошуках саснёных дзіўных Мек Аблэтаў космас ён [чалавек. – А. С.] на зоркалёце.* (З. Марозаў); *Ну а тут пабегла чутка Аж да школы і далей: Робиць касмалёт-малютку Наіх славуці Усеўмей!* (К. Камейша); *Страпянуўся светлалёт, Нібы бант у косах, І праз воблакаў сумёт Паляцеў у космас.* (У. Паўлаў); *Дабрадзееў светлалёт Думка мо абгоніць. Хоць празрысты навёлёт, А жалезам звоніць.* (У. Паўлаў).

Дэрываты з апорным кампанентам *-сей* маюць агульнае значэнне з’явы. Да іх адносяцца назоўнікі *дажджасей* (< *дождж сеецца*) ‘мелкі дождж’, *ліўнясей* (< *ліўні сеюцца*) ‘час ліўняў’, *хмарасей* (< *сеяцца з хмары*) ‘той, які сеецца з хмары’: *Дзе такія дажджасей!* (У. Лісцін); *А кастрычнік-ліўнясей, Перад тым як выйсці, Дрэвы страпянуў усе – Шлях усыпаў лісцем.* (К. Камейша); *Прачнецца на досвітку дождж-хмарасей І будзе званицца званицы.* (Р. Барадулін).

Аказіяналізмы са структурным элементам *-спад* – *камяспад* (< *камяні спадаюць*) ‘імклівы паток камянёў, што спадаюць з вышыні’, *небаспад* (< *неба спадае*) ‘небасхіл, небакрай’, *слёзаспад* (< *слёзы спадаюць*) ‘безупыннае ўтварэнне пырскаў марской вады ў час прыбою’ – таксама выкарыстоўваюцца з агульным значэннем з’явы: *Аж на востраў Камняспадом Паляцелі Хмары з градам.* (М. Бусько); *І вось ля небаспаду ўзнікла чырвоная хмарка і шпарка пасунулася-паплыла сюды, за ёю другая і трэцяя, цэлая чарада...* (А. Разанаў); *Дзюбаюць чайкі адчай, слёзаспад хваляў марскіх, беспрытульных дзяўчат...* (Д. Бічэль-Загнетава).

Па два дэрываты з агульным значэннем дзеяння або прадмета выкарыстоўваюцца з наступнымі апорнымі кампанентамі:

-бег: *кругабег* (< *бегаць па крузе*) ‘бесперапынны рух, змяненне чаго-н.’, *хвілябег* (< *хвілі (хвіліны) бягуць*) ‘імклівы рух часу; хуткацечнасць, хуткаплыннасць’: *Каб зусім у паток не кульнуцца, Каб не ўпасці у ззубу і грэх, Навучаюся хітрай навуцы, Як мне думак стынціць кругабег.* (Г. Каржанеўская); *...жыццё – кругабег.* (А. Каско); *Хіжы снежань у мляўкай глушы Хвілябегу падлік завяршыць.* (Г. Юрчанка);

-воз: *бугравоз* (< *вазіць бугра*) ‘аўтамашына, на якой ездзіць начальнік’; *смерцявоз* (< *вазіць смерць*) ‘бамбардзіроўшчык’: *Бугравозы сяржантам к квету прычалены, Чорны лак прыцарушан крытычным сняжком...* (У. Верамейчык); *Перастаньце, перастаньце, Смерцявозы, смерць вазіць!* (Н. Гілевіч);

-чос: *небачос* (< *часіць неба*) ‘вельмі высокі прадмет’; *хмарачос* (< *часіць хмары*) ‘вельмі высокі прадмет; вецер’ – фіксуецца 6 разоў: *Вітаю дуб – палескі небачос!* (М. Мятліцкі); *...Зямля, што мне суджана лёсам, Адзіная ў свеце любоў, На табе няма хмарачосаў, Апроч вечных тваіх дубоў.* (У. Караткевіч); *Знайдзіце мне рыфму Да слова крынічка! – Вядома, спаднічка! А да слова восы? – Будуць косы! – Будуць косы! А ўжо потым Хмарачосы!* (Т. Мушынская); *Каб стаў ён [мур] хмарачосам – Стараўся храмачос.* (К. Камейша). *І вецер мацнеў, і тады па ўсім свеце на захад і ўсход паўсталі на ягоным шляху вышчарбленыя сонечнымі дзідамі шклянныя хмарачосы, гарачыя каміны заводаў, гострыя пікі тэлевежаў, трывожна загулі лініі высокага напружання...* (М. Скобла). *Нёс з нябёс Усім па тайне Вецер-цецер, Хмарачос...* (Р. Барадулін); *На небе краты хмарачосаў, Памераі ўсяляюць страх.* (М. Касцюкевіч).

Па адным у паэтычных тэкстах сустракаюцца аўтарскія назоўнікі з наступнымі апорнымі кампанентамі:

-адвод: *болеадвод* (< *адводзіць боль*) ‘прыстасаванне, якое адводзіць боль з арганізма чалавека’: *Громаадводаў болей не трэба! Людзі, прыдумайце болеадвод.* (Р. Гармола);

-бой: *лістабой* (< *лісты б’юць*) ‘лісце, якое нясе вецер; ападанне лісця; час ападання лісця; апалае лісце’, фіксуецца дзесяць разоў: *Я і сам не верыў, Як да вясны выжыў. Як кружыў у полі Лістабом збіты, Усіма забыты.* (У. Лісцін); *Такая безвыходная падзея: То золь, то дождж, то ранні лістабой.* (Я. Янішчыц); *І наўкол, як калісьці, – зарапад, лістабой.* (А. Канапелька); *Там, дзе спеюць туманы, За далёкай вярстой, Ў садзе цёткі Ліксаны Густа б’е лістабой.* (А. Пісьмянкоў); *Вецер. Дождж. Лістабой. Успамін... Як замнога для восені болю.* (В. Аколава); *Калі адсугае зялёны нажар у кронах бярозаў, асін і акацый, калі з павуцінны павыткнуцца хмары і выйдзе настаўнік нарэшце на працу, Тады лістабой аглушае*

папарраскацістай хваляй асенніх авацый... (Э. Акулін); **Лістабой** у нашым садзе, Лісце – бы марскі прыбой. (Т. Мушынская); *А вецер пыл садзьме З магіл забытых І намяце навеі ў лістабой.* (Р. Барадулін); *Лістапад, лістабой – на паўсвету зноў восень. Залатою журбой вецер сцежкі заносіць.* (А. Канапелька); *Патрапаў залатую чупрыну І абтрос на зямлю лістабой.* (С. Басуматрава);

-буд: *Сябрабуд* (< сябры будуюць) ‘аб’ект, які будуюць сябры’: *І дарогу нашу тут Назавём мы – СЯБРАБУД.* (У. Мазго);

-верць: *кругаверць* (< вярцецца па кругах) ‘кругавы рух з вярчэннем чаго-н.’: *Якой бы я была на тым партрэце – не ведаю, яго забрала смерць... Над ім цяпер вярбы плакучай веце, журботнае лістоты кругаверць...* (Е. Лось);

-вір: *ліставір* (< лісты віруюць) ‘кругавы рух лісця пры ападанні’: *Асенні клавір Адгукнуўся ў зажураным сэрцы: Дзе ні глянь – Лістапад, ліставір...* (А. Пісарык);

-гляд: *самагляд* (< сама глядзіць) ‘тое, што валодае здольнасцю самастойна глядзець’: *Ходзіць шапка-самагляд З ліхтаром на свеце.* (В. Зуёнак);

-гром: *крыгагром* (< крыгі грывяць) ‘трэск ад разлому лёду, удару крыг адна аб другую’: *Прагрукатаў над доламі Нёманскі крыгагром.* (К. Камейша);

-зварот: *кругазварот* (< зварочвацца па крузе) ‘бесперапынны рух, перыядычнае паўтарэнне чаго-н.’: **Кругазварот** зімы і лета – у кола часу свае восі! (А. Канапелька); *Не замыкаюцца ў пярсцёнкі жыцця-быцця кругазвароты!* (А. Канапелька);

-здрыг: *земляўздрыг* (< зямля ўздрыгвае) ‘ваганне ўчастка зямной кары’: *Мяне знішчаюць там агонь і сцюжа, Хістае ледзьве чутны земляўздрыг, І снайперская куля крывадушыа На мушку сэрца ловіць кожны міг.* (А. Куляшоў).

Адушаўлёныя назоўнікі абазначаюць пераважна асоб, якія характарызуюцца дзеяннем, названым апорным кампанентам і канкрэтызаваным першай, назоўнікавай, асновай. Яны раскрываюць становачыя або адмоўныя якасці асобы. Апорнымі кампанентамі такіх дэрыватаў з’яўляюцца асновы дзеясловаў *-дар, -ед, -збір, -лом, -лоў, -люб, -рвач, -роб, -руб, -сей, -цёр, -чос.* З кампанентамі *-руб, -сей* адзначаюцца па тры аўтарскія назоўнікі:

вершаруб (< рубіць вершы) ‘паэт, які адточвае кожны радок верша’; *дрэваруб* (< рубіць дрэвы) ‘той, хто сячэ дровы, хто займаецца нарыхтоўкай дроў’; *лэсаруб* (< рубіць лёсы) ‘той, хто калечыць людскія лёсы’: *Як бёрны, Кару я свае радкі, падаўшыся ў вершарубы.* (Р. Барадулін); *За хітрасць хваліш ты нару І зноў вачам свайм не верыш: Як ні стараўся дрэваруб, Але жыве твой верны неруш.* (К. Камейша); *Завіхаюцца зноў лэсарубы. Хоць не клічуць, а рвуцца ўсе ў бой.* (Р. Тармола-Мірскі);

дабрасей (< сеяць дабро) ‘той, хто робіць дабро’; *лысасей* (< сеяць лысае) ‘той, хто знішчае пасеянае’; *хлебасей* (< сеяць хлеб) ‘хлебароб, сейбіт’: *Вы са сваймі салаўямі, Сваймі песнямі аселі, Ветратрывалія славяне, Славянскай нівы Дабрасей.* (Р. Барадулін); *Рыбалоў і грыбнік, Жыццялюб, дабрасей, Не злічу нават тытулы гэтыя ўсе.* (К. Камейша); *Гэй, з канопляў, лысасей, Твае выбрыкі ці ўсе?* (В. Аколава); *Наднямонне годна стрэла сына, Бо не пан ён – Бачна па руках. Рукі чорныя, Нібыта ў хлебасея.* (Я. Хвалей).

Апорныя кампаненты *-дар, -ед, -збір, -лом, -лоў, -люб, -рвач, -роб, -цёр, -чос* фіксуюцца ў складзе аднаго наватвора:

хлебадар (< дарыць хлеб) ‘сейбіт; той, хто вырошчвае хлеб’, фіксуецца 2 разы: *Сцішыўшы дзень спякотны, Бачыў, як хлебадар Выцер гарачы, потны, Ветру адкрыты твар.* (М. Мятліцкі); *Шчыруй, папар дваі І помні, хлебадар, Што ў даланях тваіх Усёй зямлі цяжар.* (Г. Кляўко);

саломеад (< есці салому) ‘той, хто мне салому’: *А брыгадзір злаваўся, ў непакоі Крычаў: – Саломеады! Грызуны! Выцягваў нас учэпістай рукою На божы свет, хапіўшы за штаны.* (М. Дукса);

грыбазбір (< збіраць грыбы) ‘той, хто збірае грыбы; грыбнік’: *Блукваюць грыбазбіры, Якоча рэхам лес.* (П. Панчанка);

дрывалом (< ламаць дровы) ‘той, хто ламае’: *Хай знікнуць абібокі-дрываломы І рупяцца вялікіх спраў майстры.* (У. Верамейчык);

шчасцялоў (< лавіць ічасце) ‘той, хто шукае шчасце’: *Шчасце-кветку шукаў – Не знайшоў. Сам сябе ашукаў, Шчасцялоў...* (Г. Говар);

уладалюб (< любіць уладу) ‘той, хто любіць уладу’: **Уладалюбу** сніцца сон: хістаецца ягоны «трон», – на плошчы – дэманстрацыя. (В. Жуковіч);

хапарвач (< хапаць і рваць) ‘прагны да нажывы’: «**Хапарвач**» – назва верша. (М. Чарняўскі);

вершароб (<рабіць вершы) ‘паэт-рыфмач’: *Разважаю ў паняверцы: Вершароб, што ні кажы, – Тут трывожанне на сэрцы І гняценне на душы.* (Г. Юрчанка);

крэслацёр (<церці крэсла) ‘начальнік’: *Засядаць – актывіст, Вопытны крэслацёр, Ён на сцэне – Статыст, На трыбуне – Акцёр.* (Р. Барадулін);

храмачос (<часаць храм) ‘будаўнік’: *Каб стаў ён [мур] хмарачосам – Стараўся храмачос.* (К. Камейша).

Адзначаюцца таксама назоўнікі, якія абазначаюць жывых істот і маюць у сваім складзе апорны кампанент *-дзёр, -рээ* або *-нош(а)*:

птушкадзёр (<драць пер’е птушак) ‘той, хто губіць птушак’: *Набой дашлю ў грымучы чорны ствол І мушку пільным вокам адиукаю, І паляціш ты, птушкадзёр, на дол, І стане мне балюча незвычайна.* (А. Салтук);

хмарарээ (<рэзаць хмары) ‘той, хто высока і імкліва лятае’: *Хмарарээы-галубы Раскудлацілі Чубы, У вышынь нябёс Ляцяць, Нібы зоркі, Зіхацяць.* (А. Дзеружынскі);

меданоша (<насіць мёд) ‘той, хто носіць мёд’: *Белым-бела! Не разгледзець хаты, нібы вея вёску замяла! Ды бярэ з завеі той узятка меданоша рупная пчала!* (Г. Пашкоў).

Фарміраванне семантыкі аўтарскіх складана-нульсуфіксальных назоўнікаў адбываецца на аснове значэння – прамога або пераноснага – дзеясловаў, асновы якіх утвараюць апорныя кампаненты. Так, семантыка слова *дрэваруб* ‘той, хто сячэ дровы, хто займаецца нарыхтоўкай дроў’ залежыць ад прамога значэння дзеяслова *рубіць*. Пры ўтварэнні аказіяналізмаў *вершаруб* ‘паэт, які адточвае кожны радок верша’ і *лэсаруб* ‘той, хто калечыць людскія лёсы’ выкарыстаны пераносныя (метафарычныя) значэнні гэтага дзеяслова. Таму яны ў большай ступені эмацыянальна і экспрэсіўна насычаныя, чым назоўнік *дрэваруб*.

Істотны ўплыў на семантыку аўтарскіх складана-нульсуфіксальных назоўнікаў з апорным дзеяслоўным кампанентам аказвае таксама значэнне кантэкставага лексічнага акружэння. Гэта добра відаць на прыкладзе выкарыстання слова *лістабой*, якое ў залежнасці ад кантэксту набывае наступныя значэнні: ‘лісце, якое нясе вецер’ (*Я і сам не верыў, Як да вясны выжыў. Як кружыў у полі Лістабом збіты, Усіма забыты.* – У. Лісіцын), ‘ападанне лісця’ (*Такая безвыходная падзея: То золь, то дождж, то ранні лістабой.* – Я. Янішчыц; *Лістабой у нашым садзе, Лісце – бы марскі прыбой.* – Т. Мушынская), ‘час ападання лісця’ (*А вецер пыл садзьме З магіл забытых І намяце навеі ў лістабой.* – Р. Барадулін), ‘апалае лісце’ (*Патрапаў залатую чупрыну І абтрос на зямлю лістабой.* – С. Басуматрава).

Аказіяналізмы, у якіх апорны кампанент выражаецца асновай назоўніка, утвараюцца радзей. Першы кампанент такіх дэрыватаў выражаецца назоўнікамі (*небазор*) або прыметнікамі (*чарнабыл, жаўтанёс, пустапаш, кругласцен*):

чарнабыл (<чорнае быллё) ‘нежывая расліннасць’: *Сытаўся цвет белым ліўнем з галінаў – на чарнабыл, на глухое каменне.* (А. Канпелька);

небазор (<зоры неба) ‘зорнае неба’: *На скразняках айчыннага лёсу гібела душа продкаў маіх гаротных... І ўзышла на небазоры жытнёваю поўняю, і мілуе сваім святлом зямлю-пакутніцу... (В. Рагаўцоў);*

жаўтанёс (<жоўты пясок) ‘жоўты пясок’: *А яшчэ развітацца з блакітам нябёс І саматай тваёю, кладоў жаўтанёс, Дзе не доўжыцца смутна магільнай чарзе, Дзе гамоняць атрутна вятры у смуге.* (М. Мятліцкі);

пустапаш (<пустая паша) ‘пустая паша’: *Дзе ж той пустапаш і ўзмежак, Што, бы ў клін, сшыліся?... Ад усмешак да насмешак, / Як мы дажыліся?! (А. Лойка);*

кругласцен (<круглая сцяна) ‘пабудова з круглай сцяной’: *Напінаюць хабаткі Мурашы-будаўнікі. Узвышаецца, расце Светлы домік-кругласцен.* (К. Камейша).

Заклучэнне

Як паказвае прыведзены матэрыял (намі прааналізавана 68 наватвораў), прадуктыўнасць аўтарскіх (аказіянальных) складана-нульсуфіксальных назоўнікаў у другой палове ХХ ст. у параўнанні з 20-мі гадамі гэтага ж стагоддзя прыкметна ўзрастае. Разгледжаныя назоўнікі абазначаюць з’явы, дзеянні, канкрэтныя прадметы, асоб, што характарызуюцца дзеяннем, радзей – прадметам, названымі апорнымі кампанентамі і канкрэтызаванымі першымі асновамі, і адносяцца пераважна да мужчынскага роду, у некаторых выпадках – да жаночага. Апорны кампанент у іх звычайна выражаецца дзеяслоўнай асновай, радзей – назоўнікавай, а першы – асновай назоўніка, у тым ліку субстантываванага прыметніка (*болеадвод, белаяпад*), прыметніка (*пустапаш*), займенніка (*самаглед*), дзеяслова (*шугавей*).

Пры фарміраванні семантыкі аўтарскага складана-нульсуфіксальнага кампазіта важную ролю адыгрывае значэнне – прамое або пераноснае – дзеяслова, аснова якога ўтварае апорны кампанент гэтага дэрывата, а таксама значэнне кантэкставага лексічнага акружэння.

Асобныя аўтарскія складана-нульсуфіксальныя назоўнікі (*ліставей, лістабой*), якія характарызуюцца параўнальна высокай частотнасцю ўжывання – 10 і больш разоў, прэтэндуюць на ўваходжанне ў мову ў ролі паэтычных слоў.

Літаратура

1. Басова, А. И. Оказиональные слова в современной белорусской художественной речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / А. И. Басова ; Беларус. гос. ун-т. – Минск, 1981. – 24 с.
2. Козейко, И. П. Словообразовательные неологизмы в современном белорусском языке : (на материале 60–80 годов XX века) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / И. П. Козейко, АН БССР, Ин-т языкознания. – Минск, 1981. – 24 с.
3. Прыгодзіч, М. Р. Аўтарскі неалагізм у мастацкім творы / М. Р. Прыгодзіч // *Польмя*. – 1984. – № 6. – С. 204–208.
4. Чарнаброўкіна, Н. У. Аказіянальныя словы ў складзе лексічных сродкаў сучаснай беларускай паэзіі : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Н. У. Чарнаброўкіна; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 1998. – 14 с.
5. Прыгодзіч, М. Р. Словакладанне ў беларускай мове / М. Р. Прыгодзіч. – Мінск : БДУ, 2000. – 227 с.
6. Беларуская граматыка : у 2 ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Ч. I : Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Напіск. – 431 с.
7. Шабовіч, М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гг. XX ст. : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / М. В. Шабовіч ; НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск, 2004. – 117 с.

Summary

The given article on the basis of a rich actual material presents the analysis of peculiarities in formation and meaning of author's compound nouns in the Belarusian poetic language of the second half of the XX century.

Паступіў у рэдакцыю 10.11.06.